

ՏԻԿՆԻԿԸ ՈՐՊԵՍ ՄԱՆԿԱՆՈՑԻ ԱՆՁՆԱՎՈՐՎԱԾ ԿԵՐՊԱԼ

Առաջին երեխան վերջին տիկնիկն է:
(Ժողովրդական)

Տիկնիկը՝ որպես մանկանոցի ակտիվ կերպար, ունի կիրառական մեծ նշանակություն: Հատկանշական է վերջինիս մարդկային կերպարանքը՝ երեխայի նմանությամբ ստեղծված:

Ըստ էության, տիկնիկի մուտքը մանկաշխարհ, հատկապես մանկանոցի տարածք, պայմանավորված է մասնավորապես նրա փոքր լինելու իրողությամբ և երեխայանմանությամբ: Տիկնիկը՝ որպես ակտիվ *անդամ*, գերակա է թե՛ հայկական, թե՛ անգլալեզու միջավայրերում:

Երեխաների լեզվամտածողության մեջ տիկնիկն անձնավորված է, որին նա բնական շնչով, անկաշկանդ պատմում է իրեն հուզող երևույթների ու դեպքերի մասին: Տիկնիկը ներունակ ընկեր է ու ունկնդիր երեխայի համար: Այս համատեքստում ուշագրավ է *խաղալ տիկնիկի* հետ /play with a doll/ արտահայտությունը: Ի դեպ, հետ կապը ինչ-որ տեղ ևս անձնավորման երանգ է հաղորդում, թեև հիմնային իմաստով մատնանշում է միասնության, գործողության փոխադարձության գաղափար:

Ըստ ժողովրդական պատկերացման՝ գեղեցկադեմ մարդուն, հատկապես երեխային կարելի է *տիկնիկ* կոչել՝ հաշվի առնելով նրա նրբակազմ, փոքրամարմին լինելու իրողությունը: Համեմատություն ռճական հնարով այն կարող է հանդես գալ՝ *սիրուն է, ինչպես տիկնիկը, տիկնիկի պես կամ տիկնիկի /նման/ գեղեցկություն ունի* և այլն:

Մեր կատարած բանագիտական ուսումնասիրությունները վկայում են, որ տիկնիկն ունի երկակի նշանակություն.

- *երեխան որպես տիկնիկ մոր համար,*
- *տիկնիկը որպես երեխա երեխայի համար:*

Ուշագրավ է այն, որ երկու դեպքում էլ շեշտվում են թե՛ երեխան, թե՛ տիկնիկը: Լեզվառճական տեսանկյունից այս ամենը կարող է այլ մեկնություն ունենալ: Առաջին դեպքում՝ *երեխան որպես տիկնիկ մոր համար* կարելի է համարել թե՛ որպես փոխանունություն, թե՛ որպես փոխաբերություն: Երկրորդի դեպքում երեխան անձնավորում է իր տիկնիկին:¹

Մեղմ անդրադառնանք *անձնավորում* ռճական հնարին, քանի որ մեր կողմից դիտարկված տեքստերում այն ամենահաճախն է հանդես գալիս: Անձնա-

¹ Մատիկյան Հ., *Տիկնիկի գործառնության նշանակությունը մանկանոցում*, «Մարդացած տիկնիկը ժողովրդական հեղինակային հրաշապատում հեքիաթում», 9-րդ հեքիաթագիտական գիտաժողով, 22-23 դեկտ., Եր., 2017, էջ 15:

վորումը ոճական այնպիսի հնար է, երբ իրերին, երևույթներին, կենդանիներին վերագրվում են մարդկային հատկանիշներ: Ֆ. Խլղաթյանի «Ոճաբանական տերմինների բառարան տեղեկատու»-ում նշվում է հիշյալ դարձույթի տարբերակման երեք տեսակ՝ *բարատնություն*, երբ առարկային մարդկային բարք, հոգեկան ապրումներ են վերագրում, *դիմատնություն*, երբ իրերն օժտվում են ներգործելու հատկությամբ, *կերպարատնություն*, երբ անցյալի երևույթները կամ անգո հասկացությունները կերպարանավորվում են²: Կարծում ենք՝ նշված տեսակներից երկուսը (*բարատնություն*, *դիմատնություն*) սերտ առնչություն ունեն մեր խնդրո առարկային.

✓ տիկնիկը ունակ է լաց լինելու, քնելու, խաղ կապելու,

✓ տիկնիկը հրաշագործ, օգնական կերպար է:

Հատկանշական է, որ վերոնշյալ դարձույթի չեզոքացման միտում է նկատվում, քանի որ նորոգյա տիկնիկները իրապես օժտված են խոսելու, ուտելու, երգելու, քնելու կարողություններով:

Տիկնիկ բառային միավորը հաճախ է հասցեագրվում մանկահասակ աղջիկ երեխային: Մանկական բանահյուսական տեքստերում, մասնավորապես օրորոցայիններում, վերջինս ունի առատ բաշխվածություն: Մեջբերենք օրինակներ՝ քաղված հայ և անգլալեզու օրորոցային տեքստերից.

Օրոր, օրոր, *իմ տիկնիկ՛կ,*

Օրոր, օրոր, սիրունի՛կ.

Թաթիկներդ մի՛ շարժիր:

Աչիկներդ պի՛նդ փակիր:

Տիկնի՛կ ջան, Շուշի՛կ ջան,

Նանի՛կ արա անուշիկ,

Տիկնի՛կ ջան, Շուշի՛կ ջան,

Նանի՛կ արա անուշիկ, ծիկ:³

Hushy baby, *my doll*, I pray I pray you don't cry,

And I'll give you some bread and some milk by and bye.

Տեքստերում նշված *տիկնիկ* դիմելաձևը փաղաքշանքի, գորովանքի միջավայր է ստեղծում:

Ուշագրավ է այն իրողությունը, որ երեխան օրորասացի նմանությամբ օրորոցային է երգում իր տիկնիկի համար՝ փորձելով ապահովել վերջինիս խաղաղ ու անդորրաբեր քունը: Բանահավաքչական աշխատանքների ընթացքում գրառել ենք երկուսից մինչև վեց տարեկան երեխաների տիկնիկախաղը, նրանց քնամուտի երգեր երգելը: Երեխաները մինչ տիկնիկներին քնեցնելը կատարում էին նախաքնային գործողություններ. Լողացնում էին նրանց, բարուր անում, փաղաքշանքի խոսքեր ասում և

² Խլղաթյան Ֆ., *Ոճաբանական տերմինների բառարան-տեղեկատու*, Եր., 1976, էջ 9:

³ Հայկական օրորոցային գոհարներ, Եր., 2015, էջ 25:

օրորոցային երգում: Ի դեպ, օրորոցային երգը հաճախ հնչունային կամ մեղեդային էր մանկահասակ երեխաների շրջանում: Երեխաների երգած օրորը ներառում է ինչպես հայ, այնպես էլ այլալեզու բառային միավորներ: Նկատելի է մի հետաքրքիր հանգամանք. տիկնիկների՝ իբրև թե շնչավոր էակների հետ շփման ընթացքում երեխաներն ակտիվ ասացողի դերում են և հանպատրաստից երգային նյութեր են հորինում:

Տիկնիկը շնչավոր դիտելը մանկանոցի ամենակայուն հավատալիքներից է: Նորմանդիայում Նապոլեոն Երրորդի ժամանակներից պահպանվել է մի տիկնիկ, որի անձնական իրերի թվում են Փարիզից տիկնիկին նրա փոքրիկ տիրուհու ուղարկած դրոշմանիշներով նամակները: Այս անձնավորման-մարդագման շնորհիվ տիկնիկը նպաստում է այլաշխարհիկ իրականության ստեղծմանը, օգնում անձնատուր լինելու երևակայությանը և ապրելու մի ավելի կատարյալ՝ հորինված աշխարհում:⁴

Ըստ հեքիաթագետ Ա. Ջիվանյանի՝ մանկագրության մեջ կան ինչպես տիկնիկի մարդագման, այնպես էլ մարդու տիկնիկացման հնարներ: Կախված հեղինակի ասելիքից և ժանրային միջավայրից՝ այս մետամորֆոզները տարբեր բնույթ և դրսևորում ունեն:⁵

Մեջբերենք մեր գրառած հետևյալ նմուշը: Ասացողի դերում վեց տարեկան Գայանեն է, իսկ ունկնդիրը նրա երկու տարեկան տիկնիկը՝ Մարիշը:

Բայու, բայու, բայուշկի,

Տի մայա Մարուշկի:

Օրորոցային երգ ասացողը (տվյալ դեպքում՝ Գայանեն) տեքստում նշում է տիկնիկի անունը: Երեխա օրորասացը, ապրելով ռուս իրականության մեջ, օրորոցային տեքստը հյուսում է ռուսերենով: Ինչպես նկատելի է, տեքստը հանգավորված է:

Հարկ է նշել այն, որ տիկնիկը, բացի իր հիմնական գործառնությունից, ունեցել է նաև պահպանական նշանակություն: Հայ սովորութամշակութային կենցաղում հայտնի է ծոռտից, լաթից, բահից, փայտի ձողերից պատրաստված տիկնիկի ծիսական նշանակությունը. այն ունեցել է երեխայի պահպանման գործառնություն:⁶

Տիկնիկը աղջիկ երեխաների մենաշնորհն է, թեպետ կան և եղել են տիկնիկներ՝ տղա երեխաներին հասցեագրված:

Մանկահասակ աղջիկների մեծ մասի համար տիկնիկն ունի նաև ունկնդրի դեր: Այս հանգամանքը նկատելի է ինչպես բանահյուսական, այնպես էլ հեղինակային ստեղծագործություններում: Մեջբերենք վերը նշյալը հաստատող դրվագ Ս. Կապուտիկյանի *Ինձ լա՛վ լսիր, ա՛յ տիկնիկ* բանաստեղծությունից.

⁴ Ջիվանյան Ա., *Մետամորֆոզներ. Ոսկերեր տիկնիկներից մինչև «Կրակովի տիկնիկագործը»*, «Մարդացած տիկնիկը ժողովրդական և հեղինակային հրաշապատում հեքիաթում», 9-րդ հեքիաթագիտական գիտաժողով, 22-23 դեկտ. 2017, Եր., էջ 25:

⁵ Նույն տեղում:

⁶ Միմոնյան-Մելիքյան Լ., *Տոմարային ծիսաշար*, հ. 2, Եր., 2007, էջ 164:

Ինձ լա՛վ լսիր, *ա՛յ տիկնիկ*,
 Տես, թե ի՞նչ եմ ասում քեզ,
 Արդեն մեծ ես, մեծ աղջիկ,
 Բայց դեռ ոչինչ չգիտես:⁷
 Տիկնիկը լավ խաղընկեր է մանկանոցում.
 Տիկնիկ ունեմ՝ ծաղրածու է,
 Քիթը հավի ներկած ձու է,
 Հագնում է փքված մի շոր,
 Կոշիկներն են խոշո՛ր, խոշո՛ր:
 Երբ նրա հետ ես խաղում եմ՝
 Ուրախ-ուրախ ծիծաղում եմ:⁸

Տիկնիկն ունի գործառությանին նշանակություն մեր կողմից քննվող հեքիաթանյութի շրջանակում. նրան վերագրվում են մարդկային գծեր:

Մեջբերենք հատվածներ *Տիկնիկ Չանթողիկը և աղջիկ Լիլիթը* հեքիաթից.

«Լիլիթը շատ տիկնիկներ ունի, բայց նա ամենից շատ սիրում է Չանթողիկին: Ոչ միայն, որ նա շատ գեղեցիկ էր, այլև նրա համար, որ նա շատ մաքրասեր էր: Ոչ միայն մաքրասեր էր, այլ նաև կովարար չէր, ու ոչ մի վատ բան բերանից դուրս չէր գալիս: Բոլորի հետ վարվում էր սիրով ու քնքշանքով: Այո՛, Չանթողիկը սովորական տիկնիկ չէր, նա հասկանում էր Լիլիթի ասածները և պատասխանում»:⁹

Հատկանշական է նաև տիկնիկների հանգստաբեր և քուն մաղթող գործառույթը հեքիաթի հերոսների համար:

«- Մի՛ վախենա, սիրո՛ւն Վասիլիսա: Հաց կե՛ր, աղոթի՛ր ու քնի՛ր: Լույսը կգա, բարին՝ հետը»¹⁰:

Հայոց ազգագրական և բանահյուսական կենցաղում հայտնի է *Նուրի* անունով տիկնիկը: Այս տիկնիկը մանկանոցի տիրույթում փոխում է իր գործառությանին նշանակությունը. այն հանգստաբեր, երազամույն կերպար է երեխաների համար: Ինչ-որ առումով նաև հանդես է գալիս որպես երգասաց-օրորասաց: Միջաբերենք հետևյալ տողերը, որոնք բնորոշում են տիկնիկին.

Նուրին բնության խորհրդանիշն էր, անձրև բերող բարի ոգի: Երեխաներից ոչ ոք նրան չի տեսնում, որովհետև այդ ժամին երեխաները քնած են լինում: Բայց Նուրին նրանց չի մոռանում: Կանգնում է բարի, խելոք ու կարգապահ երեխաների պատուհանների տակ ու երգում աշխարհի ամենազվարճալի երգը, և երեխաներն այդ գիշեր գունավոր երազներ են տեսնում»¹¹

⁷ Մանկական բանաստեղծությունների ընտրանի, կազմ.՝ Վ. Սահակյանը, Եր., 2011, էջ 54:

⁸ Նույն տեղում, էջ 55:

⁹ Բառնակյան Լ., Բարի լույս, փոքրիկս, Եր., 1972, էջ 164:

¹⁰ Թումանյան Հ., Հեքիաթներ (մշակեց և կազմեց Վ. Արքաշատյանը), Եր., 2011, էջ 172:

¹¹ Մարուխյան Ռ., Այս զարմանալի, այս հրաշալի տիկնիկները: Եր., 1980, էջ 4:

Ամփոփելով նշենք, որ տիկնիկը մանկանոցում ունի ակտիվ դերակատարում: Այն, բացի մարդակերպ խաղալիք լինելուց, որոշակի գործառույթ է իրականացնում երեխայի կյանքում:

КУКЛА КАК ПЕРСониФИЦИРОВАННЫЙ ОБРАЗ ДЕТСКОЙ КОМНАТЫ

___ *Резюме* ___

___ *А. Матикян* ___

Кукла – как активный персонаж пространства ребенка, имеет важное прикладное значение. Симптоматично, что она *создана по образу и подобию* ребенка. Игрушка-неизменный спутник *ребенка* с первых дней рождения. Вхождение куклы в мир ребенка обусловлено тем, что она идентична детскому образу. *Вхождение ребенка* в знаковый и символический мир куклы приоритетны как в армянской, так и англоязычной среде. В одном случае играет роль портнера, в другом – покровитель, защитный образ.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Մատիկյան Հասմիկ Հասկեոի – ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոն, E-mail:hasvrej@msil.ru